

בדין זריקה שלא במקומו והגדרת דין קרן בחטאת בהמה

נתן בזבחים כו. "נתנו על גבי הכבש שלא כנגד היסוד, נתן את הניתנין למטה למעלה ואת הניתנין למעלה למטה, ואת הניתנין בפנים בחוץ ואת הניתנין בחוץ בפנים – פסול ואין בו כרת." כלומר, אם הדם נזרק שלא במקומו המיוחד במזבח, הקרבן פסול. בהיפוך הדף הגמרא מביאה מימרא דשמואל, "אמר שמואל: פסול בשר, אבל בעלים נתכפרו; מאי טעמא? דאמר קרא: ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר, כיון שהגיע דם למזבח נתכפרו בעלים. אי הכי, בשר נמי! אמר קרא: לכפר, לכפרה נתתיו ולא לדבר אחר. אלמא קסבר: שלא במקומו כמקומו." כלומר, שמואל מחדש שאע"ג שלכל קרבן יש מקום מיוחד לזריקת דמו, אם זרק הדם שלא במקומו, הבעלים נתכפרו. לפום ריהטא, דין זה נוהג בכל הקרבנות.

והנה הרמב"ם בהלכות פסוה"מ פ"ב בהביאו הלכה זו כתב כמה דברים שקשים להבינם. וז"ל בהלכה י' "דם שמצותו ליתן אותו למעלה מחצי המזבח שנתנו למטה, או שמצותו ליתנו למטה ונתנו למעלה, או שמצותו ליתנו בפנים בהיכל ונתנו על מזבח החיצון, או הניתנין על מזבח החיצון שנתנו לפנים בהיכל, או שנתן דם הניתנין בחוץ על הכבש שלא כנגד היסוד הרי בשר הזבח פסול, ואע"פ כן נתכפרו הבעלים בו כיון שהגיע דם למזבח, אף על פי שהגיע שלא למקומו הרי הוא כמו שהגיע למקומו לכפר, במה דברים אמורים כשהיה זה הזורק כשר לעבודה, אבל אם קבל הכשר ונתן לפסול ונתן הפסול את הניתנין למעלה למטה, ואת הניתנין בפנים בחוץ, ואת הניתנין בחוץ בפנים, או שנתן על הכבש שלא כנגד היסוד, לא נפסל בשר הזבח אם נשאר דם הנפש, אלא יחזור הכשר ויקבל שאר דם הנפש ויזרוק הדם במקומו." משמע מדבריו שפסק מימרא דשמואל, הגם שיש חולקים בסוגיין, עיי"ש. מיהו עיין בדבריו בהלכה ח

ו"ל "שינה מתן קרבנות בחטאת, בין בחטאת הנעשית בפנים בין בחטאת הנעשית בחוץ נפסל, אבל בשאר קדשים כשרין." ולכאורה צ"ע בכוונתו "שינה מתן קרנות," דלכא' זה רק זריקה שלא במקומו. וא"כ, למה חילק בין חטאות ושאר קרבנות? וגם מה היא כוונתו שהחטאת נפסל, הלא פסק כשמואל שהבעלים נתכפרו?

ועיין ג"כ שם בהלכה ט ו"ל " נתן הדם מן הקרן ולפנים, בין בחטאת בין בשאר קדשים, בין במזבח הפנימי בין במזבח החיצון, פסול." ויש להעיר האם "מן הקרן ולפנים" ו"שינה מתן קרנות" בהלכה ח הם אותו דבר? א"כ, למה השווה כל הקרבנות בהלכה זו וחילק ביניהם בהלכה ח? ואם יש הבדל ביניהם, מהו ההבדל? ועיין בלקוטי הלכות שכבר העיר כמה מהקושיות האלו.

א. דין מתן קרנות

להבין דברי הרמב"ם, עלינו להקדים כמה נקודות מרכזיות בדיני זריקת הדם. איתא בזבחים נג.

היכי עבד? רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: נותן אמה אילך ואמה אילך, וחד אמר: מחטא ויורד כנגד חודו של קרן. אליבא דרבי אלעזר בר"ש דאמר: היא עצמה אינה נעשית אלא בגופה של קרן – דכולי עלמא לא פליגי, כי פליגי – אליבא דרבי, מר סבר: אמה אילך ואמה אילך כנגד קרן הוא, ומר סבר: כנגד חודה אין, טפי לא. מיתיבי: חטאת הציבור והיחיד כיצד מתן דמן? היה עולה לכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית, וטובל באצבעו הימנית המיומנת שבימין מן הדם שבמזרק, וחומר בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה, ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע, וכן כל קרן וקרן! הכי קאמר: מצוה בחודה, אי עבד אמה אילך ואמה אילך לית לן בה. מאי רבי, ומאי רבי אלעזר בר' שמעון? דתניא: דמים העליונים ניתנין מחוט הסיקרא ולמעלה, דמים התחתונים ניתנין מחוט הסיקרא ולמטן, דברי רבי; רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: במה דברים אמורין – בעולת העוף, אבל בחטאת בהמה – היא עצמה אין נעשית אלא על גופה של קרן. אמר רבי אבהו: מאי טעמא דרבי? דכתיב: וההראל ארבע אמות ומההראל ולמעלה וגו'. ארבע אמות הוא

דהויא? אמר רב אדא בר אהבה: ומקום קרנות ארבע. מקום קרנות ד' הויא? אלא אימא: רשות קרנות.

דהיינו, יש מחלוקת תנאים איך לזרוק דם חטאת בהמה. כולי עלמא לא פליגי שדם עולת העוף ניתן למעלה מחוט הסיקרא (חצי המזבח), ושאר הקרבנות למטה מחוט הסיקרא. מיהו, לגבי חטאת בהמה, רבי אלעזר ברבי שמעון סובר שהדם ניתן על גוף הקרן, ורבי סובר רק למעלה מחוט הסיקרא. נחלקו האמוראים אליבא דרבי אם צריך לתת הדם בחודו של מזבח דוקא ולעיכובא או שזה רק לכתחילה. ופסק הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות ה:ז כרבי ושחוד המזבח הוי דין לכתחילה, אבל כל שנתן הדם אמה אילך או אמה אילך כשר.

ב. דין מתנות ב' שהן ד'

הרבה מהקרבנות יש להם דין שצריך לזרוק ב' זריקות דם, כגון עולה, אשם, ושלמים. נחלקו בגמרא זבחים נב. איך לקיים דין זה:

ודמה טעון שתי מתנות. היכי עביד? אמר רב: נותן וחוזר ונותן, ושמואל אמר: מתנה אחת כמין גמא נותן. כתנאי: יכול יזרקנו זריקה אחת? ת"ל: סביב; אי סביב, יכול יקיפנו כחוט? ת"ל: וזרקו, הא כיצד? כמין גמא, (ודמה טעון) שתי מתנות שהן ארבע; ר' ישמעאל אומר: נאמר כאן סביב ונאמר להלן אסביב, מה להלן פיסוק וארבע מתנות, אף כאן פיסוק וארבע מתנות; אי מה להלן ארבע מתנות על ארבע קרנות, אף כאן ארבע מתנות על ארבע קרנות! אמרת? עולה טעונה יסוד, וקרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד.

כלומר, נחלקו התנאים והאמוראים אם יש לזרוק ב' פעמים בב' קרנות או פעם א' בב' קרנות כנגד החוד והדם נתפשט לצדדין. הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות ה:ו פסק כשמואל שזורק מתנה אחת כמין גמא.

ג. דין קרן לכתחילה בשאר קדשים

מצאנו שאע"ג שרוב קרבנות אין דינם לתת דמם על קרן המזבח, מיהו יש דין לכתחילה לתת דמם שם. דאיתא בזבחים סד., "ניסוך המים

והיין, ועולת העוף כשהיא רבה במזרח. מ"ט? רבי יוחנן אמר: מפני שקרובה מבית הדשן. והקשו תוס' (ד"ה מפני שקרובה מבית הדשן), "תימה ולמה הוא הולך עד הקרן שהיה מרחיק מבית הדשן ואין לומר משום דכל דמים טעונין קרן דהא אמר לעיל (דף ס.) גבי מודה רבי יהודה בדמים דנישקליה ונשפוך אדוכתיה ואי כל דמים טעונין קרן מאי קשיא ליה." כלומר, קשה להם למה הכהן הולך עד קרן המזבח לעשות מיצוי עולת העוף, הא עדיף לעשותו במקום יותר קרוב למזבח. ולפי הגירסא שלפנינו דחו האפשרות שיש דין לעשות עבודת הדם לכתחילה על קרן (זוית) המזבח. אכן, השיטה מקובצת (וכן תוס' לפי מקצת גירסאות) שם תירץ כן, "וי"ל דכל דמים טעונין קרן." ולכאורה פשוט שדין זה רק לכתחילה, כמבואר לעיל מזבחים נג.

בנוגע לשיטת הרמב"ם בזה, עיין בקרן אורה דף סד, "והרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' מעה"ק (הי"ז) כתב בכל הני דניתנין במתן א' דנותן אותן באיזה זוית שירצה, משמע דצריך שיתן דווקא כנגד הזוית, וכלשון המשנה לקמן בעולת העוף ג"כ, בא לו לקרן דרומית מזרחית, ועי' לעיל (נ"ג ע"א) בפלוגתא דרבי ור"א בר"ש דאמר ר"א בד"א בעולת העוף." כלומר, דייק הקר"א שלפי הרמב"ם יש דין לכתחילה בכל קרבנות לבד מחטאת לעשות הזריקות בקרן (זוית) המזבח.

ד. יסוד הגרי"ז בדין זריקה שלא במקומו

והנה כבר ייסד הגרי"ז בספרו עמ' מה שחידושה דשמואל בדין זריקה שלא במקומו הוי רק אם משנה מקום נתינת הדם במזבח. מיהו, אם שינה בעבודה, הקרבן פסול לגמרי והבעלים לא נתכפרו. ועל דרך זה הסביר למה מיצוי עולת העוף למטה מחוט הסיקרא פסול לגמרי (נחלקו בזה תוס' וש"מ ריש פרק חטאת העוף), שעבודת מיצוי צריכה להיות למעלה מחוט הסיקרא. וכבר כתבו תוס' בדף סו: ששינוי בעבודה פסול לגמרי: "ומיהו תימה הוא לומר דנתכפרו כשעשה עבודה שלא כדינה דלא דמי לנתנו על הכבש ועל היסוד שהעבודה כמצותה אלא ששינה מקומו."

ה. ישוב דברי הרמב"ם

ומעתה נתחיל ליישב דברי הרמב"ם. ונראה לומר בדעת הרמב"ם שס"ל שדין "קרן" בחטאת בהמה לא הוי רק דין במקום הדם, אלא הוי חלק מצורת עבודת החטאת, דהיינו מתן אצבע על קרן המזבח. ולכאורה משמע כן מזבחים נב:, דאיתא התם: "אמר רמי בר חמא, האי תנא סבר: שירים מעכבי, דתניא: הכהן המחטא אותה אותה שניתן דמה למעלה ולא אותה שניתן דמה למטה." ומשמע מהגמרא דשינוי במקום זריקת דם חטאת הוי פסול לגמרי, וכבר הרגישו בזה רש"י ותוס' שם. ובאמת, בגירסא לפנינו בתוס' מבואר דלא שייך כאן דין דשמואל, ונראה הטעם משום דהוי שינוי בגוף העבודה, ודו"ק.

וע"כ נראה דכוונת הרמב"ם בהלכה ח' ששינוי במקום הדם לגבי החטאות (הפנימיות והחצינות) פסול לגמרי הואיל ושינה בגוף וצורת העבודה, וניחא שלא הזכיר דין דשמואל עד הלכה י'. ובשאר קרבנות, ביטל הדין קרן לכתחילה, אבל עדיין כשר לגמרי. ובהל' ט, שהשווה כל הקרבנות לפסול לגמרי, איירי שנתן הדם ע"ג המערכה, דלא הוי מקום דם בכלל, וע"כ לא שייך דינא דשמואל דהוי רק שינוי במקום הדם הנכונה למקום דם אחר.¹

מיהו, אם כנים הדברים, צ"ע מה היא כוונתו בהל' י': "דם שמצותו ליתן אותו למעלה מחצי המזבח שנתנו למטה," הא לפי דברינו שינוי בקרנות לגבי חטאת בהמה פסול לגמרי. ואולי כוונתו לעולת העוף, אבל צ"ע מהל' פסוה"מ ז: ה-ו שמשמע שם דשינוי בכה"ג בעולת העוף פסול לגמרי. וע"כ צ"ל דאיירי בחטאת בהמה שנתן דמה על חוד המזבח למטה מחוט הסיקרא, ועי"ז מקיים צורת מתן קרנות הגם שזה שינוי במקום הדם.²

¹ וכן הסביר הגרי"ז בכתבים והאו"ש על אתר. וכמדומה שהעיר ח"א שצ"ע לגבי חטאות הפנימיות, דלכאורה טהרו של מזבח הוי מקום דם. ואולי יש לומר שעיקר ייעודה הוי מקום הקטרת הקטורת, וע"כ לא שייך דינא דשמואל.

² יש לעיין אם זה נגד דברי הגרי"ז עמ' 72 דלמטה מחוט הסיקרא לא הוי מקום קרנות.